

Türkiye’de Anayasa Yargısı: Başarılar, Sınamalar ve Beklentiler *

Zühtü Arslan

Değerli Katılımcılar,
Hanımefendiler ve Beyefendiler;

Burada, bu tarihi üniversitede bulunmaktan büyük bir memnuniyet duyduğumu ifade etmek isterim.

Bu vesile ile Bologna Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dekanı Sayın Profesör Mezetti’ye nazik daveti ve bana bu değerli konukların huzurunda konuşma yapma fırsatı sunduğu için teşekkürlerimi sunmak istiyorum.

Türkiye’de anayasa yargısının geçmişi, bugünü ve geleceği hakkında bir konuşma yapmam beklenmektedir. Bu beklentiyi karşılamak adına, konuşmamı üç bölüme ayıracağım. İlk olarak, anayasa yargısı olgusunun kavramsal ve felsefi temelleri hakkında kısaca bilgi vereceğim. Konuşmamın ikinci kısmında ise Türk Anayasa Mahkemesinin temel işlevlerinden bahsedeceğim. Son olarak, konuşmamın büyük kısmını oluşturacak şekilde bireysel başvuru sistemine, bu sistemin başarılarına, sorunlarına ve bu sistemden gelecekteki beklentilere değineceğim.

1. Kavramsal giriş: Kuvvetlerin Denetlenmesi İhtiyacı

Konuşmama basit ancak oldukça kritik bir soru ile başlamak istiyorum: Neden anayasaya ihtiyaç duyarız?

Belki de bu sorunun cevabını bulmak için insanlığın ortaya çıkış tarihi kadar geriye gitmemiz gerekebilir. İnsan toplumunun kuruluşundan itibaren, bireyler barışçıl bir şekilde bir arada var olmak için elverişli bir ortam oluşturma, hak ve özgürlüklerinin korunması amacıyla siyasi gücü kısıtlama arayışına girmişlerdir.

Dört bin yıl önce yazılan *Gılgamış Destanı* bize tanrıların, Uruk halkını baskı altına alan Kral Gılgamış’ı denetlemesi ve kontrol altına alması için Enkidu’yu nasıl yarattığını anlatmaktadır. Tanrılar, “[Enkidu ve Gılgamış], bırakın birbirleri ile çatışsınlar ki Uruk halkı nefes alsın!” diye buyurmuşlardır.¹

Ancak, Gılgamış’ın zorbalığını sona erdirmeye planları Enkidu’nun Kral’ın en iyi arkadaşı olması ile başarısızlıkla sonuçlanır. Dört bin yıl sonra, bugünün dünyasında “*Gılgamış problemi*” olarak adlandırılan siyasi otoritenin nasıl kontrol altına alınacağına ilişkin meselenin çözümünü halen aramaktayız.²

Bu kadim destan aynı zamanda gücün kontrol altına alınmasına yönelik ihtiyacın insanın doğasından kaynaklandığını da göstermektedir. James Madison'ın da belirttiği üzere, “*İnsanları melekler yönetseydi, ne iç ne de dış denetim mekanizmalarına gereksinim duyulurdu*”³

Madison'dan çok önce sosyoloji biliminin kurucusu olarak kabul edilen İbn Haldun, toplumun ve devletin varlığının devamı için insanın haklarının korunması gerektiğini vurgulamıştır. İbn Haldun, *Mukaddime* isimli eserinde “*hukuk -en- nas*” (“*insanların hakları*”) kavramını kullanmıştır.

İbn Haldun, haklardan yoksun bırakılmayı ve hak ihlallerini “*baskı*” anlamına gelen “*zulüm*” kelimesi ile ifade etmiştir. İbn Haldun'a göre zulüm medeniyetin (umran) harap olmasına, dolayısıyla son tahlilde devletin zarar görmesine yol açar.⁴

Daha da önemlisi İbn Haldun, insan haklarının yargısal olarak da korunması gerektiğini ve bu konudaki sorumluluğun hâkimlere ait olduğunu ifade etmiştir.⁵

Anayasaların ve anayasal yargının, siyasi gücü kontrol etme çabalarının uzun süreçler sonucunda ortaya çıkan doğal bir netice olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Ancak, toplumsal bir sözleşme niteliğindeki anayasa olgusu, bu sözleşmeyi kimin koruyacağına ilişkin can alıcı bir soruyu da beraberinde getirmektedir. Zira, her sözleşme, şartlarına uyulmaması ihtimaline karşı hükümlerini koruyacak organ veya organların varlığını gerektirmektedir. Dolayısıyla bu soru konumuz açısından elzemdir.

ABD Yüksek Mahkemesi, 1803 tarihli *Marbury / Madison* kararında, anayasanın üstünlüğü ilkesinden hareketle, anayasa ile çelişen herhangi bir yasanın yok hükmünde farz edilmesi gerektiğini kaydetmiştir.⁶ Bu kararın verildiği tarihten itibaren, parlamentonun çıkardığı yasaların anayasaya uygunluk denetimi, çoğu zaman siyaset ve anayasa teorisinde bir tartışma konusu olmuştur.

Anayasa mahkemelerinin, yetkinin kontrol altına alınması sorununun çözümüne yardımcı olmak amacıyla kurulduğu yönünde herhangi bir şüphe bulunmamaktadır. Diğer bir deyişle, anayasa mahkemeleri ya da yüksek mahkemeler yasama ve yürütme işlemlerinin anayasaya uygunluğunun denetlenmesi ile yükümlü olup bireylerin hak ve özgürlüklerinin korunmasında önemli bir rol oynamaktadır. Anayasa yargısının temelinde, anayasa mahkemelerinin anayasayı koruma konusunda en iyi merciler olduğuna yönelik yaygın inanış yatmaktadır. Bu görüş aslında anayasa yapıcı güçlerin yanı sıra akademisyenler arasında da süregelen ve hararetle bir tartışmanın konusu olmuştur.

Bilindiği üzere, yargısal denetimin merkezi bir anayasa mahkemesi tarafından gerçekleştirilmesi fikri, Kelsen ve Schmitt arasındaki tartışmanın ana konusu olarak ortaya çıkmıştır. Her iki hukukçu da şu soruya ikna edici bir cevap bulmaya çalışmıştır: “Anayasa’nın koruyucusu kimdir?”

Kelsen, merkezi anayasa mahkemesinde görev yapan hâkimlerin anayasayı ve anayasal değerleri koruma hususunda daha iyi bir konumda olduğunu savunmuştur. Schmitt ise Weimar parlamentosunun anayasal komitesinde bir milletvekilinin benzetmesine atıfta bulunarak bu görüşe karşı çıkmıştır. Schmitt’e göre yasaların anayasaya uygunluğunun denetlenmesi için özel bir mahkeme kurulması, “kümesi kollaması için bir tilkinin görevlendirilmesinden” farksızdır.⁷

İkinci Dünya Savaşı öncesinde ve esnasında işlenen ciddi insan hakları ihlallerini müteakiben Kelsen’in görüşü sadece Avrupa’da değil aynı zamanda dünyanın birçok yerinde kabul görür hale gelmiştir. Kuşkusuz, bu görüşün ikna edici olup olmadığından bağımsız olarak, merkezi anayasal karar alma mekanizmasının yasama ve yürütmenin kontrol altına alınması için etkili bir yöntem olarak yaygın bir şekilde kabullenildiği söylenebilir

2. Anayasa’nın koruyucusu olarak Türk Anayasa Mahkemesi

Değerli katılımcılar,

Türk Anayasa Mahkemesi, merkezileşmiş anayasa mahkemeleri modellerini takiben 1961 Anayasası ile kurulmuştur. Bahsi geçen dönemde, Avusturya, Almanya ve İtalya olmak üzere Avrupa’da sadece birkaç ülkede anayasa mahkemesi bulunmaktaydı.

Bununla birlikte, Anayasa’nın hazırlanması için kurulan komisyonun karşılaştırmalı anayasa yargısından da faydalandığını vurgulamak isterim. Bu bağlamda, 1961 Anayasası İtalyan Anayasa Mahkemesi modelinden de ilham almıştır.

Türk Anayasa Mahkemesinin çeşitli görevleri ve yetkileri bulunmaktadır. Mahkeme, Cumhurbaşkanı, TBMM Başkanı, bakanlar, yüksek mahkeme başkanları ve üyeleri ile ordunun yüksek rütbeli komutanlarını görevlerine ilişkin suçlardan dolayı yargılamakla görevlendirilmiştir.

Türk Anayasa Mahkemesi, aynı zamanda siyasi partilerin finansal faaliyetlerinin, programlarının ve eylemlerinin yasallığını denetlemek ile yükümlüdür. Mahkeme, faaliyetlerinin anayasal ilkelerle gelişmesi halinde bir siyasi partinin kapatılmasına hükmedebilir.

Ancak, kurulduğu tarihten itibaren Anayasa Mahkemesinin temel görevi parlamento tarafından kabul edilen kanunların anayasallık denetimini gerçekleştirmektir. Anayasa Mahkemesi, anayasaya uygunluk denetimi görevini soyut ve somut norm denetimi yoluyla yerine getirmektedir. Parlamento

hükümet sisteminden cumhurbaşkanlığı hükümet sistemine geçilmesi için 2017 yılında Anayasa'da değişiklik yapılmıştır. Anayasa değişikliği, Türk Anayasa Mahkemesinin yetkilerini cumhurbaşkanlığı kararnamelerinin norm denetimini de içerecek şekilde genişletmiştir.

Bu aşamada, Cumhurbaşkanlığı kararnamelerinin, kanunların yargısal denetiminden farklı olarak iki farklı denetim sürecine tabi olduğuna dikkat çekmeliyim. Öncelikle, Mahkeme Cumhurbaşkanlığı kararnamelerinin konu bakımından yetki yönünden anayasal kurallara uygun olup olmadığını incelemektedir.

Bu bağlamda, söz konusu düzenlemeler yürütme yetkisini konu almalı, temel anayasal haklara ilişkin olmamalı ve Anayasa'da münhasıran yasalar tarafından düzenlenmesi öngörülen veya açıkça yasalar tarafından düzenlenmiş hususlar hakkında olmamalıdır. Cumhurbaşkanlığı kararnameleri, bu testleri geçtiği takdirde, ikinci aşamada kanunlara benzer bir şekilde esas bakımından norm denetimine tabi tutulmaktadır.

Konuşmamın bu kısmını tamamlarken, Türk Anayasa Mahkemesinin yeni sistem ile beraber yasama ve yürütmeyi denetlemekle görevli yüksek yargı mercii haline geldiğini ifade etmeliyim.

Bireysel başvuru mekanizmasının yürürlüğe konulması ile birlikte Mahkeme yasama ve yürütmeyi denetleme yetkisinin yanı sıra yargı kararlarını denetleme yetkisine de sahip kılınmıştır.

3. On Yıllık Bireysel Başvuru Tecrübesi

Saygıdeğer katılımcılar,

Bireysel başvuru mekanizmasının hukuk sistemimize dahil edilmesi amacıyla 2010 yılında Anayasa değişikliği yapılmıştır.

Anayasa'nın değiştirilen 148. maddesine göre; herkes, Anayasada güvence altına alınmış temel hak ve özgürlüklerinden, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi kapsamındaki herhangi birinin kamu gücü tarafından ihlal edildiği iddiasıyla Anayasa Mahkemesine başvurabilir. Dolayısıyla, bireysel başvuruların konusu Anayasa ve Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi kapsamında güvence altına alınmış temel hak ve özgürlükler ile sınırlıdır.

3.1. Devrim Niteliğinde Bir Adım Olan Bireysel Başvuru

Bireysel başvuru sisteminin kabul edilmesi, anayasa yargısına ek olarak Türk adalet sisteminin diğer kısımlarında da radikal değişikliklere gidilmesine neden olmuştur. Bu değişikliklerden bilhassa

ikisi kayda değer niteliktedir. Bireysel başvuru mekanizmasının uygulanması, (a) anayasa yargısında bir paradigma değişikliğine ve (b) hukuki sistemin anayasallaşmasına neden olmuştur.

Öncelikle, paradigma değişikliğinden bahsetmek istiyorum.

Anayasa Mahkemesinin bireysel başvuru sayesinde köklü ve yerleşik ideolojik ya da devlet eksenli yaklaşımı terk edip hak eksenli yaklaşım olarak nitelendirdiğim yaklaşımı benimsediğini söylemek mübalağa olmayacaktır.

Hak eksenli yaklaşım, özgürlüğün kural, sınırlamanın ise istisnai olduğunu varsaymaktadır. Söz konusu yaklaşım Anayasa'nın temel haklara öncelik verilerek özgürlükler lehine yorumlanmasını gerektirmektedir.

Nitekim, Türk Anayasa Mahkemesi bireysel başvurulara ilişkin birçok kararında hak eksenli yaklaşımın anayasa yargısında egemen olması gerektiğini vurgulamıştır. Mahkemeye göre, anayasal hükümler *“ancak çoğulcu demokrasinin geliştirilmesi bağlamında ve hak eksenli yorumlandıkları takdirde işlevlerini tam olarak yerine getirebilir.”*⁸

Mahkemenin içtihadındaki bu paradigma değişimi, başörtüsü konusundaki yaklaşımında da net bir şekilde gözlemlenebilir. Türkiye’de üniversitelerde ve kamusal alanlarda başörtüsü yasağının anayasaya uygunluğu konusunda hararetle tartışmalar bulunmaktaydı. Hatta, Türk Anayasa Mahkemesi üniversitede başörtüsü yasağını kaldırmak için yürürlüğe konulan anayasa değişikliklerini dahi iptal etmiştir. Mahkeme, söz konusu değişikliklerin Anayasa'nın 2. maddesinin değiştirilemez hükmü olan laiklik ilkesi ile çeliştiğine hükmetmiştir.⁹

Anayasa Mahkemesi, daha sonra, 2014 yılında bir kadın avukatın başörtüsü takması sebebiyle mahkeme salonundan çıkarılmasına ilişkin bireysel başvuruyu incelemiştir. Yargılamayı yürüten hâkim, avukatın duruşmaya başörtüsüyle katılmasının, Türk Anayasa Mahkemesinin ve Avrupa İnsan Hakları Mahkemesinin içtihatları kapsamında laiklik ilkesi ile çeliştiğine karar vermiştir.

Türk Anayasa Mahkemesi ise başvurucunun din özgürlüğüne yapılan müdahalenin *“kanunilik”* anayasal kriterini karşılamadığına hükmetmiştir. Bu kararın gerekçesi olarak mahkeme salonunda avukatların başörtüsüyle bulunmalarını engelleyen herhangi bir kanun olmaması gösterilmiştir. Mahkeme, bununla birlikte, başvurucunun mahkeme salonunda dini inançları sebebiyle başörtüsüyle bulunmasının engellenmesine temel oluşturacak herhangi bir makul ve nesnel bir gerekçe sunulmadığını kaydetmiştir.¹⁰ Dolayısıyla, ayrımcılık yasağı ilkesi başvurucunun, başörtüsü takmayan kadın avukatlara oranla daha dezavantajlı bir durumda olması sebebiyle ihlal edilmiştir.

Türk Medeni Kanunu'nun 187. maddesi kapsamında kadınların evlenmeden önceki soyadlarının evlendikten sonra tek başına kullanılamayacağını öngören yasağa ilişkin Mahkemenin içtihat değişikliğine gitmesini de paradigma değişiminin bir başka örneği olarak dikkatinize sunmak isterim.

Anayasa Mahkemesi, 2011 yılında söz konusu maddenin anayasaya aykırı olduğuna dair başvuruyu reddetmişti¹¹. Ancak, Mahkeme bireysel başvuru sisteminin kabul edilmesinin ardından bu konudaki tutumunu gözden geçirmek durumunda kalmıştır. Mahkeme, birçok kararında Medeni Kanun'un 187. maddesinin ihlallere yol açtığı sonucuna ulaşmıştır.

Anayasa Mahkemesi, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesinin bu konudaki içtihatlarına atıfta bulunarak¹², derece mahkemelerinin ulusal hukuk ile temel hak ve özgürlüklere ilişkin uluslararası anlaşmaların çelişmesi durumunda söz konusu uluslararası anlaşmaların esas alınmasını öngören Anayasa'nın 90. maddesinin son fıkrasını doğrudan uygulaması gerekmesi sebebiyle "kanunilik" şartının ihlal edildiğini tespit etmiştir¹³.

Ancak, bu kararlara rağmen yasama organı Medeni Kanun'un 187. maddesini yürürlükten kaldırmamıştır. Nihayetinde, bir Aile Mahkemesi, söz konusu maddenin anayasaya uygun olmadığı iddiasıyla Anayasa Mahkemesine başvurmuştur. Anayasa Mahkemesi, 22 Şubat 2023 tarihli dönüm noktası niteliğindeki kararında, evlendikten sonra evlenmeden önceki soyadının tek başına kullanılamayacağını öngören itiraz konusu kuralı, eşitlik ilkesinin gerektirdiği ölçüde objektif ve makul bir temele dayanmadığı ve dolayısıyla kadınlar ile erkekler arasında farklı bir muamele teşkil ettiği sonucuna ulaşarak iptal etmiştir.¹⁴

Bu karar, aynı zamanda bireysel başvuruda benimsenen hak eksenli yaklaşımın norm denetimi alanında verilen kararlar üzerindeki etkisini de açıkça ortaya koymaktadır.

Hanımfendiler ve Beyefendiler;

Bireysel başvuru mekanizmasının yürürlüğe girmesi ile başlayan "anayasallaşma" sürecine de kısaca değinmek istiyorum.

Anayasa Mahkemesi bireysel başvurulara ilişkin olarak içtihadında ikincillik ilkesine sıklıkla atıfta bulunmaktadır. Bu ilke doğrultusunda, anayasal hak ve özgürlüklere ilişkin olası ihlallerin önlenmesi ve telafi edilmesi başta derece mahkemeleri ve temyiz mahkemelerinin sorumluluğundadır. Bu amaç kapsamında, söz konusu mahkemeler temel hak ve özgürlüklere ilişkin anayasal hükümleri ve bu hükümlerin Anayasa Mahkemesi tarafından yapılan yorumlarını dikkate almalıdır.

Zira, ilgili anayasal hükümleri uygulamak bir tercih değil zorunluluktur. Örneğin, Anayasa'nın 11. maddesi Anayasa'nın üstünlüğünü ve bağlayıcılığını açıkça hüküm altına almaktadır. Daha açık bir ifadeyle, Anayasa'nın 138. maddesi hâkim ve mahkemelerin "*Anayasaya, kanuna ve hukuka uygun olarak*" hüküm vermesi gerektiğini belirtmektedir. Bu nedenle tüm yargı mercileri karşılına çıkan ihtilafları Anayasa tarafından güvence altına alınan temel haklarla uyumlu olacak şekilde çözüme kavuşturmak ile görevlidirler. Bu husus, hukukun tüm alanlarında "*anayasallaşma*" sürecini de beraberinde getirmiştir.¹⁵

Kuşkusuz, hukukun ve tüm yargı sisteminin anayasallaşma süreci bireysel başvuru mekanizması ile hız kazanmıştır. Nitekim, bu süreç ayrıca konuşmamın ilerleyen kısımlarında da değineceğim Anayasa Mahkemesinin verdiği ihlal kararlarının objektif etkisi ile ilişkilidir.

3.2. Sınamalar ve Beklentiler

Bireysel başvuru mekanizması, Türkiye'de anayasal hakların korunması ve yaygınlaştırılması yönünde standartların iyileştirilmesine büyük oranda katkı sağlamıştır. Ancak getirdiği başarıların yanı sıra bazı zorluklar ile de karşılaşmıştır. Bireysel başvuru sisteminin Türkiye'de etkili ve başarılı şekilde uygulanmasının önünde iki önemli zorluğun olduğunu net bir şekilde söyleyebiliriz.

Öncelikle, en başından beri bireysel başvurular ile alakalı olağanüstü ve daha önce hiç görülmemiş bir iş yükü ile karşı karşıya kaldık. Bugün itibari ile Mahkeme nezdinde 120 bin derdest başvuru bulunmaktadır.

Bu ağır iş yükünün yıkıcı etkilerinin mahiyeti, aslında önünde 47 farklı taraf devletten yaklaşık 76 bin derdest başvurusu bulunan Strazburg Mahkemesinin iş yükü ile karşılaştırıldığında daha iyi anlaşılacaktır.

İhlal kararlarının etkili bir şekilde icra edilmesi ise Mahkeme açısından ikinci büyük zorluk olarak ortaya çıkmaktadır. Strazburg Mahkemesinde de olduğu gibi, Türk Anayasa Mahkemesi de sistematik ve yapısal problemlerin büyük çapta tekrar eden ihlallere yol açtığı başvurular için "*pilot karar usulünü*" benimsemiştir. Bazı durumlarda, Mahkeme kanundan kaynaklanan ihlaller tespit etmiş ve belirli bir zaman diliminde ilgili kanunun değiştirilmesi amacıyla Parlamente'yu bu hususta bilgilendirmiştir.

Son zamanlarda ise, Türk Anayasa Mahkemesi, ihlal kararlarının olası giderim yollarına ilişkin içtihadını zenginleştirmiştir. Bazı durumlarda, Mahkeme başvuru sahibinin zararının telafi edilebilmesi için derece mahkemesinin önünde iki seçenek olduğuna hükmetmiştir.

İlk olarak, derece mahkemesi yargılamanın yenilenmesini müteakiben ilgili kanun yönünden somut norm denetimi yapması için Anayasa Mahkemesine başvurabilir. İkinci olarak da derece mahkemesi temel haklara ilişkin uluslararası sözleşmeler ve iç hukukun çatışması hâlinde uluslararası sözleşme hükümlerinin uygulanmasını öngören Anayasa'nın 90. maddesini doğrudan uygulayabilir.

İş yükü ve ihlal kararlarının etkili bir şekilde uygulanmasına ilişkin sorunların çözülebilmesi için, öncelikle bireysel başvuru mekanizmasının objektif işlevini çok iyi anlamamız gerekmektedir. Anayasa Mahkemesi, bireysel başvurular hakkında karar verirken hak ve özgürlüklere ilişkin anayasal hükümleri yorumlama ve uygulama imkânına sahiptir.

Anayasal bir meselenin Anayasa Mahkemesi tarafından bireysel başvuru yoluyla karara bağlanmasından sonra, *“kamu makamları ve derece mahkemelerinin aynı meseleye ilişkin uygulamalarını bu yorum çerçevesinde gerçekleştirmeleri beklenir”* *“Aksi durum,”* Anayasa Mahkemesinin de dikkat çektiği üzere, *“aynı meseleye ilişkin tüm uyumsuzlukların Mahkeme önüne taşınması sonucunu doğurur. Bu şekilde işleyen bir bireysel başvuru yolunun sürdürülebilmesi ise imkânsızdır.”*⁶

Bu, altı çizilmesi gereken önemli bir konudur. Anayasa Mahkemesi içtihadı, *res interpretata* ilkesine saygı duyulması ve mahkemeler tarafından uygulanması gerektiğini ortaya koymaktadır.

Sonuç olarak bireysel başvuru alanındaki on yıllık tecrübenin insan hakları ihlalleri bağlamında etkili ve başarılı bir hak arama yolu olarak kendini kanıtladığını belirtmek yanlış olmayacaktır.

Ancak, söz konusu hukuk yolunun gelecekteki başarısı sadece Anayasa Mahkemesine bağlı olmayıp özellikle Parlamento ve diğer mahkemeler olmak üzere tüm paydaşların da sorumluluğundadır.

İlginiz için teşekkürler.

Zühtü ARSLAN
Anayasa Mahkemesi Başkanı

⁶ Bologna Üniversitesi Hukuk Fakültesinde 6 Haziran 2023 tarihinde düzenlenen konferansta yapılan konuşmanın Türkçe'ye çevrilen metnidir.

¹ *Gilgamiş Destanı*, 10. Basım, çev. S. Maden, (İst.; İş Bankası Yayınları, 2019), s.5; *Epic of Gilgamesh*, çev. A. George, (London: Penguin Books, 1999), s. 5.

² Acemođlu & Robinson, *Dar Koridor: Devletler, Toplumlar ve Özgürlüğün Geleceği*, çev. Y. Topkapı, (İst.: Dođan Kitap, 2020), ss. 14-15.

³ A. Hamilton, J. Madison & J. Jay, *Federalist Yazılar*, Çev. T. Şirin & N. U. Orcan, (İstanbul: Runik Kitap, 2021), s.369.

⁴ İbn Haldun, *Mukaddime*, Vol. I, Hazırlayan. Süleyman Uludađ, 9. Baskı, (İstanbul: Dergâh Yayınları, 2013), s. 551.

⁵ İbn Haldun, *Mukaddime*, s.469.

⁶ *Marbury / Madison*, 5 U.S. (1 Cranch) 137 (1803).

⁷ Carl Schmitt, "The Guardian of the Constitution: Schmitt's argument against constitutional review (*Anayasa'nın Koruyucusu: Norm Denetimine Karşı Schmitt'in Savunması*)", in Lars Vinx, *The Guardian of the Constitution: Hans Kelsen and Carl Schmitt on the Limits of Constitutional Law*, (Cambridge: CUP, 2015), ss. 90-91.

⁸ Bkz, Ömer Faruk Gergerliođlu [Genel Kurul], no: 2019/10634, 1 Temmuz 2021, § 133; ve ayrıca Ali Kuş [Genel Kurul], no: 2017/27822, 10 Şubat 2022, § 50.

⁹ AYM, E. 2008/16, K. 2008/116, 5 Haziran 2008.

¹⁰ Bkz. Tuđba Arslan [Genel Kurul], no: 2014/256, 25 Haziran 2014, §§ 98-99, 153. Ayrıca başörtüsü giyen bir kadın memurun devlet memurluğundan çıkarılması için bkz, B.S., no: 2015/8491, 18 Temmuz 2018.

¹¹ AYM, E. 2009/85, K. 2011/49, 10 Mart 2011.

¹² Ünal Tekeli / Türkiye, no. 29865/96, AİHM 2004X (alıntılar); Leventođlu Abdulkadirođlu / Türkiye, no. 7971/07, 28 Mayıs 2013; Tuncer Güneş / Türkiye, no. 26268/08, 3 Ekim 2013 ve Tanbay Tüten / Türkiye, no. 38249/09, 10 Aralık 2013.

¹³ Bkz, Sevim Akat Eşki,. No: 2013/2187, 19 Aralık 2013; Gülsim Genç, no: 2013/4439, 06 Mart 2014; ve ayrıca, Neşe Aslanbay Akbıyık, no : 2014/5836, 16 Nisan 2015.

¹⁴ AYM, E.2022/155, K.2023/38, 22 Şubat 2023.

¹⁵ Bkz. Abdullah elik, "Hukukun Anayasallaşması ve Bireysel Başvuru", 25 Nisan 2023 tarihinde Türk Anayasa Mahkemesinin 61. Kuruluş Yıldönümü Vesilesiyle Düzenlenen Sempozyumda Sunulmuştur.

¹⁶ K.V. [BD], no. 2014/2293, 1 Aralık 2016, § 52, 53.